

# KOLEKCJA DERENIA JADALNEGO CORNUS MAS L. W ARBORETUM I ZAKŁADZIE FIZJOGRAFII W BOLESTRASZYCACH – CZĘŚĆ 1

The Cornelian cherry *Cornus mas* L. collection  
at the Arboretum and the Department of Physiography in Bolestraszyce

*NARCYZ PIÓRECKI<sup>1, 2</sup> ALICJA Z. KUCHARSKA<sup>3</sup>, DAGMARA LIB<sup>1</sup>*

<sup>1</sup> *Arboretum i Zakład Fizjografii w Bolestraszytach, Bolestraszyce 130, 37–722*

*Wyszatyce*

<sup>2</sup> *Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Nauk o Kulturze Fizycznej, Kolegium Nauk  
Medycznych, ul. Towarnickiego 3, 35–959 Rzeszów, e-mail: [npiorecki@ur.edu.pl](mailto:npiorecki@ur.edu.pl)*

<sup>3</sup> *Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Katedra Technologii Owoców, Warzyw i  
Nutraceutyków Roślinnych, ul. J. Chełmońskiego 37, 51–630 Wrocław*

## Spis treści

ABSTRACT .....	3
RYS HISTORYCZNY KOLEKCJI DERENIA.....	5
LISTA ODMIAN I EKOTYPÓW DERENIA.....	7
GDZIE ROSNĄ DERENIE W ARBORETUM .....	10

## ABSTRACT

The edible cornelian cherry collection at Bolestraszyce Arboretum was established by Jerzy Piórecki in the 1980s by collecting Polish ecotypes from the area. At the start of the 21st century, his work was continued by Narcyz Piórecki, who gathered a total of 117 cultivars and ecotypes of *Cornus mas* L. from Poland, Ukraine, Austria, Slovakia, France, Germany, Moldova, Georgia, Bulgaria and the United States of America. Currently, Bolestraszyce Arboretum has a collection of 770 shrubs and, at the Cisowa site, another 1700 bushes. Between 2008–2017, N. Piórecki selected the first 12 Polish cultivars of *C. mas* L. ('Bolestraszycki', 'Dublin', 'Juliusz', 'Florianka', 'Kotula', 'Kresowiak', 'Paczoski', 'Podolski', 'Raciborski', 'Słowianin', 'Swietłana', and 'Szafer'). Traditional products such as pickled cornelian cherry berries, cornelian cherry vinegar, jellies, and confiture are made from the berries of the cornelian cherry according to traditional recipes recreated at the Arboretum.

Bolestraszyce Arboretum's cornelian cherry collection has caught the attention of many gardens and scientific institutions in Poland, including the Professor S. Białobok Forest Arboretum, Wojślawice Arboretum, and the universities in Wrocław, Łódź, and Rzeszów. It has also established international cooperation with botanical gardens in Kiev, Lviv, Austria, and universities in Nitra (Slovakia) and Knoxville (United States of America). University research concerns areas such as the assessment of the composition of the bioactive compounds found in the fruits and products, the production of innovative cornelian cherry-based products, the possibility of using cornelian cherry supplements or products in the prevention and treatment of cardiovascular diseases or osteoporosis, as well as determining the origin of the Bolestraszyce cornelian cherries based on genetic tests.

The Arboretum popularizes knowledge about cornelian cherries, their cultivation, reproduction, breeding requirements, properties and uses. Since 2012, it has organized the International Cornelian Cherry Festival, as well as taking part in lectures, consultations, workshops and presentations about cornelian cherry preserves.

Key words: Cornelian cherry, *Cornus mas*, Polish cultivars of Cornelian cherry, Cornelian Cherry Festival, Bolestraszyce Arboretum

Dereń jadalny *Cornus mas* L. w Polsce do II wojny światowej był dobrze znanym i szeroko wykorzystywanym krzewem. Sadzono go na przedmieściach, w parkach, przy dworach (Jankowski 1888, Piórecki 2013a). W gospodarstwach domowych przetwarzano owoce, zarówno czerwone – w pełni dojrzałe, jak i zielone – niedojrzałe, a także liście i pestki (Pfaff 1801, Kluk 1805, Burgsdorf i Kobierzycki 1809, Gerald-Wyżycki 1845, Lucas i Medicus 1873, Jankowski 1888, Strumiłło 1890, Brzeziński 1903). Przemysłowo z owoców derenia produkowano nalewki i destylaty dereniowe. Przykładowo, w „Ilustrowanym Kurjerze Tygodniowym” „Światowid” z dnia 4 kwietnia 1925 (sobota) reklamowano Dereniówkę. W cenniku wódek Rafinerii Spirytusu, Fabryki Wódek i Likierów Zdzisława Hr. Tarnowskiego w Dzikowie z 1935 r., wśród nalewek owocowych i destylatów widnieje dereniak o mocy alkoholu 40%. Na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej dereń był pozyskiwany z naturalnych stanowisk (Makowiecki 1937). Niestety, lata czterdzieste i późniejsze XX w. to czas zapomnienia o dereniu. Dopiero pod koniec lat 70. założyciel i pierwszy dyrektor Arboretum i Zakładu Fizjografii w Bolestraszcach profesor Uniwersytetu Rzeszowskiego dr hab. Jerzy Piórecki przywrócił pamięć o dereniu, prowadząc jego pierwsze powojenne nasadzenia. Pomimo że na terenie Arboretum w Bolestraszcach znajdowały się już dwa ponad 100-letnie derenie, pochodzące jeszcze z drugiej połowy XIX w. (Ryc. 1, 2), profesor rozpoczął na dużą skalę terenowy zbiór genotypów *Cornus mas*.

Opracowując inwentaryzację parków dworskich w obecnych granicach województwa podkarpackiego Piórecki zauważył, nie tylko niszczenie parków podworskich, ale także jeszcze silniejsze zmiany zachodzące w niszczeniu struktury dworskiej, sadów podworskich i roślin użytkowych (cięcie, wycinanie) (Piórecki 1989, 1992, 1996, 1998). W ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych Polskiej Akademii Nauk pod nazwą Gromadzenie i zachowanie gatunków krajowej kolekcji roślin zagrożonych i form wyjściowych roślin użytkowych w 1989 r. powstała kolekcja derenia, w tym aleja dereniowa w pomologii („Sad Jerzego Pióreckiego”) (Ryc. 3.) i część kolekcji derenia w Albigowej będącej w tamtych latach terenowym zakładem doświadczalnym Instytutu Sadownictwa i Kwiaciarstwa w Skierniewicach.

Pracownicy Arboretum Bolestraszyce jako pierwsi w powojennej Polsce docenili również owoce krzewu dereniowego. Od 2002 r. badania nad dereniem, także owocami, kontynuował kolejny dyrektor Arboretum, dr Narcyz Piórecki.

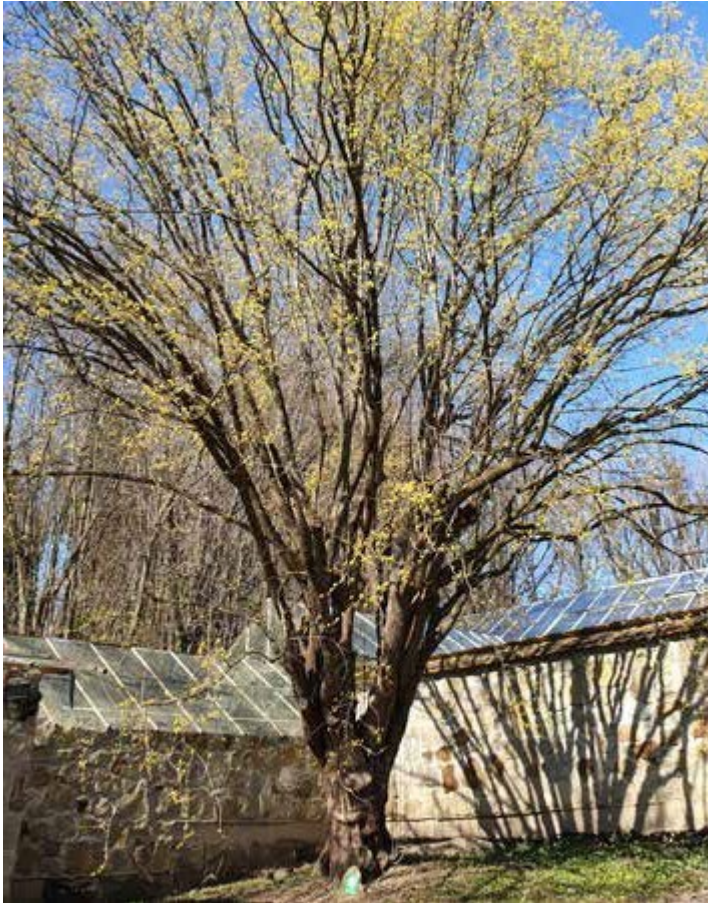


Ryc. 1. Dereń – ponadstuletni okaz w Arboretum (pomnik przyrody). Owoce zarejestrowane jako odmiana 'Podolski', 2020, fot. N. Piórecki

W obserwacjach derenia i badaniach morfologicznych owoców współuczestniczy Dagmara Lib, przetwarzaniem derenia oraz innych owoców od 2008 r. prowadzi Anna Łocha. Rozmnażaniem – szczepieniem odmian derenia, wyhodowanych w Bolestraszcach, zajmuje się Elżbieta Żygała z zespołem, a osobą odpowiedzialną za szkółki gruntowe jest Marta Trzeciak.

## RYS HISTORYCZNY KOLEKCJI DERENIA

W Arboretum Bolestraszyce znajduje się największa kolekcja odmian i ekotypów derenia w Polsce. W kolekcji zgromadzono 117 odmian i ekotypów *Cornus mas* pochodzących z: Austrii, Bułgarii, Francji, Gruzji, Mołdawii, Niemiec, Polski, Słowacji, Stanów Zjednoczonych i Ukrainy. Obecnie na terenie Arboretum w Bolestraszcach kolekcja liczy 770 krzewów, natomiast na terenie filii Arboretum w Cisowej – około 1700 krzewów (stan na rok 2020). W ostatnich latach w Arboretum prowadzone są także prace nad polską odmianą *C. mas* o żółtych owocach, krzyżówkami *C. officinalis* × *C. mas* oraz odmianami *C. officinalis*. Od 2007 r. prowadzone są także stałe nasadzenia derenia na terenie filii Arboretum w Cisowej.



Ryc. 2. Dereń – ponadstuletni okaz w Arboretum (pomnik przyrody), 2020, fot. N.

Piórecki



Ryc. 3. Aleja dereniowa w Sadzie Jerzego Pióreckiego, 2020, fot. N. Piórecki

## LISTA ODMIAN I EKOTYPÓW DERENIA

Listę 117 odmian i ekotypów Cornus mas z kolekcji bolestraszyckiej przedstawiono poniżej. Pisownia nazw odmian wg Pirca (2015, 2020):

1. Cornus mas 'Alesha'
2. Cornus mas 'Alex'
3. Cornus mas 'Aurea'
4. Cornus mas 'Basia'
5. Cornus mas 'Big Red'
6. Cornus mas 'Bilda'
7. Cornus mas 'Bolestraszycki'
8. Cornus mas 'Bukovynskyi'
9. Cornus mas 'Cecylia'
10. Cornus mas 'Cezar'
11. Cornus mas 'Cynober'
12. Cornus mas 'Cyprian'
13. Cornus mas 'Cyryl'
14. Cornus mas 'Czarek'
15. Cornus mas 'Czarny' ('Violacea')
16. Cornus mas 'Devin'
17. Cornus mas 'Dublany'
18. Cornus mas 'Ekzotychnyi'
19. Cornus mas 'Elegantissima'
20. Cornus mas 'Elegantnyi'
21. Cornus mas 'Etiuda'
22. Cornus mas 'Expres'
23. Cornus mas 'Flava'
24. Cornus mas 'Florianka'
25. Cornus mas 'Fruchtal'
26. Cornus mas 'Galitskyi'
27. Cornus mas 'Golden Glory'
28. Cornus mas 'Grenader'

29. Cornus mas 'Happy Face'
30. Cornus mas 'Hecoma'
31. Cornus mas 'Jałtski'
32. Cornus mas 'Jolico'
33. Cornus mas 'Juliusz'
34. Cornus mas 'Kasanlak'
35. Cornus mas 'Kaukasus'
36. Cornus mas 'Koralovyi Marka'
37. Cornus mas 'Koralovyi'
38. Cornus mas 'Kostia'
39. Cornus mas 'Kotula'
40. Cornus mas 'Kozerog'
41. Cornus mas 'Kresowiak'
42. Cornus mas 'Lukianovskiy'
43. Cornus mas 'Macrocarpa'
44. Cornus mas 'Marceli'
45. Cornus mas 'Matador'
46. Cornus mas 'Minden'
47. Cornus mas 'Mrija Shajdarovoi'
48. Cornus mas 'Nehznyi'
49. Cornus mas 'Nespodivanyi'
50. Cornus mas 'Nikolka'
51. Cornus mas 'Orygynalny'
52. Cornus mas 'P5'
53. Cornus mas 'Paczoski'
54. Cornus mas 'Pancharewo'
55. Cornus mas 'Pervenets'
56. Cornus mas 'Pionier'
57. Cornus mas 'Pistriavolistij'
58. Cornus mas 'Podolski'
59. Cornus mas 'Prezent'
60. Cornus mas 'Pryorskiy'



61. Cornus mas 'Raciborski'
62. Cornus mas 'Radost'
63. Cornus mas 'Red Star'
64. Cornus mas 'Samofertylnyj'
65. Cornus mas 'Sarmata'
66. Cornus mas 'Schöner Gourmet-Dirndl'
67. Cornus mas 'Semen'
68. Cornus mas 'Shan'
69. Cornus mas 'Shumen'
70. Cornus mas 'Słowianin'
71. Cornus mas 'Sokolyne'
72. Cornus mas 'Spring Glow'
73. Cornus mas 'Starokievskiy'
74. Cornus mas 'Sulia'
75. Cornus mas 'Sunshine'
76. Cornus mas 'Svitliachok'
77. Cornus mas 'Swietłana'
78. Cornus mas 'Szafer'
79. Cornus mas 'Titus'
80. Cornus mas 'Tricolor'
81. Cornus mas 'Ugolek'
82. Cornus mas 'Variegata'
83. Cornus mas 'Vavylovets'
84. Cornus mas 'Vladimirskiy'
85. Cornus mas 'Vydubetskiy'
86. Cornus mas 'Vyshgorodskiy'
87. Cornus mas 'Yantarnyi'
88. Cornus mas 'Yelena'
89. Cornus mas 'Yellow'
90. Cornus mas 'Yevgeniya'
91. Cornus mas 'Yuvileinyi Klymenko'
92. Cornus mas var. xanthocarpa Bean

93. Cornus mas Florianka – Zwierzyniec nr 1
94. Cornus mas Florianka – Zwierzyniec nr 2
95. Cornus mas Florianka – Zwierzyniec nr 6
96. Cornus mas Mołdawia 1
97. Cornus mas Mołdawia 2
98. Cornus mas Mołdawia 3
99. Cornus mas Mołdawia 4
100. Cornus mas Prałkowce
101. Cornus mas Urzejów
102. Cornus mas Baum II (H. Pirc)
103. Cornus mas 90/2 (H. Pirc)
104. Cornus mas 90/3 (H. Pirc)
105. Cornus mas 90/4 (H. Pirc)
106. Cornus mas 90/5 (H. Pirc)
107. Cornus mas 99/1B (H. Pirc)
108. Cornus mas 99/2B (H. Pirc)
109. Cornus mas 99/10B (H. Pirc)
110. Cornus mas 99/13 (H. Pirc)
111. Cornus mas 88/2 (H. Pirc)
112. Cornus mas 86/2 (H. Pirc)
113. Cornus mas Nr inw. 5495 (N. Piórecki)
114. Cornus mas Nr inw. 5497 (N. Piórecki)
115. Cornus mas Nr inw. 5753 (J. Piórecki)
116. Cornus mas Nr inw. 6774 (J. Piórecki)
117. Cornus mas Nr inw. 18741 (N. Piórecki)

## GDZIE ROSNĄ DERENIE W ARBORETUM

Obecnie na terenie Arboretum w Bolestraszcach derenie rosną w części udostępnianej dla zwiedzających oraz w części pomologicznej: „Sad Jerzego Pióreckiego” z aleją dereniową z 1989 r., „Doświadczalny Sad Dereniowy pod Fortem”; „Sad przed Fortem”; „Sad za Fortem” oraz aleja dereniowa z 2020 r. Plan sadów w Arboretum Bolestraszyce na rok 2020 przedstawiono na Ryc. 24. Pod Fortem XIIIb założono doświadczalny sad dereniowy

(Ryc. 4–5), gdzie pierwsze derenie zostały posadzone w 2007 r. i pochodziły z Ogrodu Botanicznego – Centrum Zachowania Różnorodności Biologicznej w Powsinie. W 2008 r. posadzono tam derenie uzyskane z kolekcji od prof. Svitlany Klymenko z Ogrodu Botanicznego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie oraz ze szkółki w miejscowości Donske na Krymie (odmiany S. Klymenko). W październiku 2009 r. została posadzona kolejna partia dereni pochodzących od prof. S. Klymenko, wśród których były odmiany, np.: ‘Ugolek’, ‘Alesha’, ‘Semen’, a następnie nasadzenia były przeprowadzone we wrześniu 2013 r. Kolekcja została wówczas uzupełniona o nowe odmiany, tj.: ‘Grenader’, ‘Koralovyi Marka’, ‘Mrija Shajdarovoi’, ‘Vavylovets’, ‘Pryorskyi’.



Ryc. 4. Sad dereniowy pod Fortem XIIIb, widok z lotu ptaka, 2020, fot. Ł. Malicki

W górnej części tego terenu, położonego bliżej fortu, derenie posadzono w 2010 r. – rosną tam odmiany ukraińskie, bolestraszyckie (m.in. zarejestrowane i inne – ostatnio wyselekcjonowane) oraz zakupione w szkółkach, np. odmiany ‘Aurea’, ‘Tricolor’, ‘Variegata’, ‘Happy Face’, ‘Golden Glory’.

W 2015 r. posadzone zostały odmiany derenia wyselekcjonowane w Arboretum Leśnym im. Prof. S. Białoboka w Stradonii przy Nadleśnictwie Syców, wśród których są takie odmiany jak: 'Basia', 'Cecylia', 'Cezar', 'Cynober', 'Cyprian', 'Cyryl', a w 2020 r. 'Czarek' oraz odmiany od Mariusza Zasępy (Szkółka Cornus) jak: 'Shan', 'Shumen', 'Pancharewo', 'Matador', w 2016 r. – 'Big Red', 'Kasanlak', w 2017 r. – 'Spring Glow', 'Alex', 'Fruchtal'. Również w 2017 r. posadzono derenie od M. Zasępy, ale tym razem w „Sadzie za Fortem” wzdłuż ogrodzenia i w „Sadzie przed Fortem”, wśród których były odmiany: 'Titus', 'Red Star', a w 2018 r. – 'Etiuda', 'Sarmata', 'Minden', 'Expres', 'Pistriavolistij'.

W 2017 r. Arboretum otrzymało 12 austriackich dereni wyselekcjonowanych przez Helmuta Pirca z Wydziału Dendrologii i Szkółkarstwa Ogrodniczego Ośrodka Naukowo-Badawczego Schönbrunn w Austrii, np. *Cornus mas* var. *xanthocarpa* Bean, 'Hecoma', *Cornus mas* 90/2, *Cornus mas* 99/1B, znajdujące się na końcu alei dereniowej, która jest nowym założeniem Narcyza Pióreckiego z okazji jubileuszu 45-lecia Arboretum Bolestraszyce. Jednocześnie od wielu lat w Arboretum prowadzono próby rozmnażania wegetatywnego, a od 2009 r. w szkółkach gruntowych Arboretum corocznie szczepione są wielkoowocowe odmiany metodą okulizacji w literę T (Ryc. 6).